

มนุษย์ ต้นไม้ และการเยียวยา

โดยทั่วไปการศึกษาพืชมักจำกัดตัวอยู่ในแวดวงนักวิทยาศาสตร์ โดยเฉพาะนักพฤกษศาสตร์ ซึ่งเป็นผู้เชี่ยวชาญที่ศึกษาสังคมของพืช แต่พวกเขาไม่ศึกษาพืชในฐานะวัตถุของการศึกษาที่มุ่งสนใจคุณสมบัติเชิงกายภาพและชีววิทยาของพืช อย่างไรก็ตาม นักพฤกษศาสตร์มีความจำเป็นต้องลงพื้นที่เพื่อเก็บข้อมูลของต้นไม้ที่เติบโตในระบบนิเวศที่แตกต่างกัน ซึ่งเป็นวิธีการที่คล้ายคลึงกับนักมานุษยวิทยาที่เข้าไปศึกษาวัฒนธรรมของมนุษย์ในถิ่นที่อยู่อาศัย โดยมีเทคนิคในการเก็บข้อมูลคือการทำความเข้าใจรูปร่างและรูปทรงของพันธุ์ไม้หลากหลายชนิด ผ่านการวาดรูปเพื่อแสดงรายละเอียดส่วนต่าง ๆ ของพืช เช่น ใบ ลำต้น กิ่งก้าน ดอกไม้ ซึ่งแสดงให้เห็นว่านักพฤกษศาสตร์ต้องมีทักษะในการสังเกต มีความละเอียดอ่อน ต้องใช้อารมณ์ความรู้สึกในการเข้าถึงตัวตนของพืชแต่ละชนิด ดังนั้น อาจกล่าวได้ว่าการศึกษาชีวิตทางสังคมของพืชจึงมีแนวทางไม่ต่างจากการศึกษาสังคมของมนุษย์ (Hartigan, 2017)

สำหรับการศึกษาทางมานุษยวิทยา อิทธิพลของ “จุดเปลี่ยนทางภววิทยา” (Ontological Turn) ทำให้ความสนใจต่อการศึกษาลักษณะชีวิตอื่นที่ไม่ใช่มนุษย์ เช่น ต้นไม้ สัตว์ แมลง ถูกทบทวนใหม่ สิ่งมีชีวิตอื่นไม่ได้เป็นเพียงพื้นหลังของการศึกษา สำหรับพืชพรรณต่าง ๆ ก็เช่นกัน ต้นไม้ได้รับการพิจารณาในฐานะสิ่งมีชีวิตที่สามารถเจริญเติบโตได้ จึงสามารถรับรู้สิ่งต่าง ๆ มีปฏิสัมพันธ์ มีการสื่อสารและปรับตัวกับสิ่งมีชีวิตและไม่มีชีวิตรอบตัว เรียนรู้ จดจำ ตัดสินใจ และแก้ไขปัญหาในสภาพแวดล้อมที่ต้นไม้ดำรงอยู่ สิ่งเหล่านี้สะท้อนให้เห็นความสามารถ สติปัญญา และความเป็นสังคมของต้นไม้ว่ามีลักษณะอย่างไร (Gagliano, 2015) ดังนั้น การจัดหมวดหมู่สปีชีส์ (species categories) ที่แยกมนุษย์ออกจาก “ธรรมชาติ” แล้วจัดวางตำแหน่งแห่งที่ของสิ่งมีชีวิตอื่น ๆ ในลักษณะตายตัว เช่น การมองว่าพืชเป็นเพียงวัตถุของการศึกษาที่หยุดนิ่งที่ไร้ซึ่งชีวิตและจิตใจ การแบ่งแยกที่เกิดขึ้นนี้ไม่ได้เป็นไปโดยธรรมชาติ หากแต่เป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นและสามารถเปลี่ยนแปลงได้ตามเงื่อนไขต่าง ๆ ที่แวดล้อม (Descola, 2013) นักมานุษยวิทยาจึงเริ่มศึกษาพืชโดยเน้นทำความเข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ พืช และสังคมรอบตัว ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าความเป็นสังคมประกอบขึ้นจากความสัมพันธ์จากสิ่งมีชีวิตต่างสายพันธุ์ที่พึ่งพาอาศัยกัน และแต่ละสายพันธุ์สามารถสร้างผลกระทบและเป็นผู้ได้รับผลกระทบจากสายพันธุ์อื่น ๆ

การศึกษาบทบาทของพืชในแง่มุมมองที่เกี่ยวข้องกับภาคปฏิบัติของการใส่ใจดูแลเป็นประเด็นที่มีความน่าสนใจและแสดงให้เห็นความสัมพันธ์ที่ไม่หยุดนิ่งตายตัวของสิ่งมีชีวิตต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการพิจารณาพืชในฐานะ “วัตถุของการใส่ใจดูแล” (matters of care) กล่าวคือ ไม่เพียงมองเห็นความสัมพันธ์ระหว่างพืชกับมนุษย์ แต่ยังคงศึกษาว่ามนุษย์และพืชเข้าไปเกี่ยวพันกันบนเส้นทางที่ตั้งอยู่บนการใส่ใจดูแลได้อย่างไรบ้าง (Puig de la Bellacasa, 2017) เช่น การใช้ต้น

สมุนไพรพื้นบ้านในกลุ่มชาติพันธุ์ชาวสุรินทร์เป็นตัวอย่างคลาสสิกตัวอย่างหนึ่ง ซึ่งแสดงให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์และพืชที่ตั้งอยู่บนเส้นทางของการใส่ใจดูแลในชีวิตประจำวัน โดยกลุ่มชาติพันธุ์กัญในเขตอีสานตอนล่างเป็นกลุ่มที่มีวิถีชีวิตใกล้ชิดกับธรรมชาติ เมื่อคนในชุมชนเจ็บป่วยสมุนไพรและพรรณไม้จะถูกตัดแปลงนำมาปรุงเป็นยาสามัญประจำบ้านบรรเทาอาการท้องอืดท้องเฟ้อ ท้องผูก ท้องเสีย และยาถ่ายพยาธิ และสำหรับคนในชุมชนทั่วไปที่มีสุขภาพปกติ การรับประทานสมุนไพรถือเป็นอาหารเสริมเพื่อสร้างความสมดุลการทำงานของร่างกาย เสริมภูมิคุ้มกันและป้องกันโรคบางชนิด การนำพืชมาใช้ในชุมชนรูปแบบต่าง ๆ นี้ แสดงให้เห็นบทบาทของพืชในฐานะยารักษาโรคและสมบัติของคนในชุมชนซึ่งได้สั่งสมและสืบทอดต่อกันมาจากรุ่นสู่รุ่น (บุรเชษฐ์ สุกคัม, 2563, น.1571-1581)

การศึกษาต้นไม้วัดถุแห่งการใส่ใจดูแล ยังปรากฏให้เห็นผ่านความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์และต้นไม้ในระบบบริการสุขภาพของผู้คนในสังคมเมือง ภายใต้แนวคิด ‘Social Prescribing’ หรือการใช้กิจกรรมทางสังคมเพื่อเยียวยาทั้งร่างกายและจิตใจผู้ป่วยควบคู่ไปกับการใช้ยา (Office for Health Improvement and Disparities, 2022) ซึ่งเข้ามาสร้างทางเลือกของการใส่ใจดูแลในแง่มุมใหม่ ๆ เช่น ศูนย์การแพทย์ Cornbrook Medical Practice ในเมืองแมนเชสเตอร์ ประเทศอังกฤษ ได้นำแนวคิดในการ “จ่ายยาเป็นต้นไม้” เนื่องจากแพทย์พบว่า ผู้ป่วยส่วนใหญ่อาศัยอยู่ในแฟลตและไม่ค่อยมีโอกาสได้เข้าถึงสวนหรือพื้นที่สีเขียว แพทย์จึงเริ่มสั่งจ่ายยาเป็นต้นไม้ให้กับผู้ป่วยโรคซึมเศร้าและโรควิตกกังวล รวมถึงผู้ป่วยที่ต้องเผชิญภาวะโดดเดี่ยวจากการอยู่เพียงลำพัง โดยผู้ป่วยจะได้สมุนไพร ผัก และไม้กระถางอื่น ๆ ไปปลูกและดูแลที่บ้านเมื่อโตจึงนำต้นไม้กลับมาที่โรงพยาบาลเพื่อนำมาปลูกต่อร่วมกันที่สวนของโรงพยาบาล สวนผักในโรงพยาบาลจึงเต็มไปด้วยพืชหลากหลายชนิด โดยพืชที่จ่ายให้คนไข้ส่วนใหญ่คือพืชสมุนไพร เช่น สะระแหน่ (Lemon Balm) และกัญชาแมว (Catmints) เนื่องจากมีสรรพคุณส่วนช่วยให้จิตใจสงบ (Abernethy, 2019)

ภาพ พื้นที่ปลูกต้นไม้ร่วมกันของผู้ป่วยในโรงพยาบาล แหล่งที่มา Courtesy Sow the City

ศูนย์การแพทย์แห่งนี้ยังระบุเพิ่มว่า การจ่ายยาเป็นต้นไม้เป็นเสมือนการมอบภารกิจเล็ก ๆ บางอย่างให้ผู้ป่วยได้มีสิ่งที่คุณเขาได้ดูแลหรือเอาใจใส่ ซึ่งส่งผลดีต่อผู้คนโดยเฉพาะอย่างยิ่งสำหรับ คนที่ไม่มีพื้นที่สวนและไม่สามารถเลี้ยงสัตว์ได้ การจ่ายยาเป็นต้นไม้ยังเป็นสิ่งที่กระตุ้นให้คนอยาก กลับมาพบแพทย์ตามนัด และเป็นกิจกรรมที่ผลักดันให้ผู้ป่วยมีส่วนร่วมในการจัดสวนใน โรงพยาบาล ได้พบเจอเพื่อใหม่ ๆ ระหว่างทำกิจกรรมและอาจจะผลักดันให้พวกเขาเข้าร่วมกิจกรรม เพื่อสังคมอื่น ๆ ต่อไปอีกด้วย (Abernethy, 2019) จะเห็นได้ว่าสิ่งที่ทำให้ผู้ป่วยมีสุขภาพที่ดีขึ้น ไม่ได้มีแค่น้ำเพียงอย่างเดียว แต่การรักษาด้วยต้นไม้อาจเป็นทางเลือกหนึ่งที่จะเข้ามาช่วยเยียวยาผู้ป่วย ทั้งร่างกายและจิตใจ การพิจารณาต้นไม้ในฐานะวัตถุแห่งการใส่ใจดูแลจึงกระตุ้นให้เห็นความผูกพัน ทางอารมณ์ความรู้สึก และทำให้เกิดความตื่นตัวในเชิงปฏิบัติการ

จากประสบการณ์การเก็บข้อมูลภาคสนามในประเด็นการปลูกต้นไม้วงการระบาดของ โควิด-19 ของผู้เขียน ยังสะท้อนให้เห็นการใส่ใจดูแลระหว่างมนุษย์และต้นไม้นั้นในแง่มุมมองของการ ปฏิบัติการเชิงศีลธรรม (moral practice) ซึ่งทำให้ผู้ดูแลผู้รับการดูแลอย่างต้นไม้นั้นผ่าน กระบวนการบ่มเพาะตัวตน (self-cultivation) และพร้อมที่จะเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ยิ่งขึ้น ตัวอย่างเช่น ในการดูแลต้นไม้ ต้นไม้ได้รับความรัก ความเอาใจใส่ ความเข้าใจในธรรมชาติของพวก มันจากผู้ดูแลเป็นอย่างดีราวกับว่าต้นไม้นั้นของพวกเขาคือเสมือนมนุษย์คนหนึ่ง ในขณะเดียวกันการ ดูแลต้นไม้ให้เจริญเติบโตมาอย่างงดงามก็เป็นความภูมิใจ หรือสิ่งที่เติมเต็มความพยายามและความ ตั้งใจของผู้ปลูกต้นไม้ในช่วงระยะเวลาหนึ่งเช่นกัน การใส่ใจดูแลที่เกิดขึ้นขณะปลูกต้นไม้นั้นจึงเป็นเรื่อง ของการรับผิดชอบ ความเข้าอกเข้าใจ และต้องอาศัยการเป็นอันหนึ่งอันเดียวระหว่างผู้ดูแลและผู้ ได้รับการดูแล ซึ่งเป็นประสบการณ์ที่ทำให้ตัวตนของผู้ดูแลต้นไม้นั้นและต้นไม้นั้นต่างเติบโตและเจริญงอก งามภายใต้บริบทเฉพาะของตนเอง ซึ่งมีความคล้ายคลึงกับการใส่ใจดูแลที่เกิดขึ้นระหว่างมนุษย์ ด้วยกัน (Kleinman, 2009)

การนำต้นไม้นี้เข้ามามีส่วนในการบำบัดรักษาผู้ป่วยปรากฏให้เห็นในบริบททางการแพทย์ของ สังคมไทยมากขึ้น เนื่องจากงานศึกษาเกี่ยวกับธรรมชาติและและการเยียวยาจำนวนหนึ่งเปิดเผยว่า การ ใกล้ชิดกับพื้นที่สีเขียวส่งผลดีต่อสุขภาพจิตและการดำเนินชีวิตของผู้คนโดยตรง โดยช่วยให้ระดับ ความเครียดและความวิตกกังวลลดลง (Wells et al., 2003) รวมถึงมีส่วนช่วยปรับปรุงการ ทำงานของสมองส่วนการรับรู้และความทรงจำ (Berman et al., 2012) ศูนย์การแพทย์สมเด็จพระ เทพรัตน์โรพยาบาลรามาธิบดีเป็นหนึ่งในโรงพยาบาลที่พิจารณาว่าต้นไม้นั้นมีศักยภาพในการ บำบัดเยียวยาอารมณ์ความรู้สึกผู้คนจึงต้องการสร้างพื้นที่แห่งการเยียวยาและพักผ่อน จึงเกิดการ สร้างสวนในรูปแบบสวนบำบัดหรือ Healing Garden หมายถึง การนำความรู้และกิจกรรมที่ เกี่ยวข้องกับการใช้สวนมาเป็นส่วนหนึ่งของการบำบัดผู้ป่วย พัฒนาเด็ก สร้างเสริมสุขภาพ ป้องกัน โรค หรือนันทนาการ (Jiang, 2013)

ภาพ สวนบำบัดลอยฟ้า โรงพยาบาลรามาริบดี

แหล่งที่มา <https://www.baanlaesuan.com/112075/gardens/healing-garden>
และ <https://archello.com/story/110121/attachments/photos-videos>

สวนบำบัดแห่งนี้มีชื่อว่า “สวนบำบัดลอยฟ้า” ตั้งอยู่บนดาดฟ้าของโรงพยาบาลรามาริบดี เพื่อให้โรงพยาบาลเป็นสถานที่เยียวยาแบบองค์รวมทั้งมิติกายและใจของผู้ป่วยและบุคลากรทางการแพทย์ มีขนาด 1,500 ตารางเมตร ถือเป็นสวนบำบัดที่ใหญ่ที่สุดในประเทศไทย เน้นแนวคิดการใช้พลังธรรมชาติบำบัดผู้คนหรือ ecotherapy เราจึงจะพบเห็นต้นไม้และดอกไม้หลากหลาย โดยทั้งหมดเป็นต้นไม้ที่ปลอดภัยต่อผู้ใช้ ไม่มีหนาม รวมถึงมีกลิ่นหอมและมีผิวสัมผัสหลากหลายเพื่อกระตุ้นการรับรู้ นอกจากนี้ ต้นไม้จะถูกยกขึ้นจากพื้นเพื่อให้ผู้ใช้อย่างคนชราไม่ต้องออกแรงก้มลงเพื่อสัมผัสธรรมชาติ ในส่วนหน้าตาสวนบำบัดลอยฟ้าตั้งอยู่บนพื้นที่รูปทรงกลม เส้นสายโค้งมน ช่วยให้เกิดความรู้สึกนุ่มนวลอ่อนโยน พื้นที่ของสวนยังถูกแบ่งเป็นโซนกิจกรรม เช่น โซนเล่นหมากรุกสำหรับผู้สูงอายุไว้ฝึกสมอง โซนลานรูปวงกลมที่มีพื้นผิวเป็นหินกรวดไว้สำหรับบำบัดใจด้วยการเดินเนิบช้าเพื่อทำสมาธิ เป็นต้น นอกจากนี้จะบำบัดผู้คนแล้วยังออกแบบมาเพื่อบำบัดเมือง โดยสวนแห่งนี้จะช่วยดูดซับน้ำฝนไม่ให้ไหลสู่เมืองโดยตรง เปรียบเหมือนแก้มลิงเล็ก ๆ ที่ช่วยซับน้ำให้เมืองใหญ่ ขณะที่พืชพรรณนานาชนิดในสวนช่วยเพิ่มความหลากหลายทางชีวภาพ และฟอกอากาศของกรุงเทพฯ ส่วนที่โดดเด่น คือการนำขยะอินทรีย์อย่าง ‘ถุงน้ำเกลือ’ ซึ่งถือเป็นขยะสะอาดดัดแปลงกลายเป็นโซน ‘ผนังถุงน้ำเกลือ’ ซึ่งเป็นผนังต้นไม้ที่สร้างจากถุงน้ำเกลือใช้แล้วกว่า 700 ถุง (ธารริน อดุลยานนท์, 2561) อย่างไรก็ตาม คำว่าสวนบำบัดอาจไม่จำกัดเพียงแค่การมีพื้นที่สีเขียวขนาดใหญ่เท่านั้น แต่บางครั้งเราอาจนำเพียงส่วนหนึ่งของการทำสวนมาประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน เช่น การปลูกผัก เพาะถั่วงอกในขวด แม้แต่การปั้นดิน หรือปลูกต้นไม้สักกระถางหนึ่งในบ้านหรือในคอนโดมิเนียมต่างล้วนเป็นส่วนหนึ่งของสวนบำบัดทั้งสิ้น

ภาพ โชนผนังต้นไม้ที่สร้างจากถุงน้ำเกลือใช้แล้ว
แหล่งที่มา <https://archello.com/story/110121/attachments/photos-videos>

กล่าวโดยสรุป นักมานุษยวิทยาสนใจศึกษาการปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ พืชพรรณ และสิ่งต่าง ๆ รอบตัว ซึ่งทำให้เห็นแง่มุมของการใส่ใจดูแลที่เกิดขึ้นข้ามสายพันธุ์ การศึกษาปฏิสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นดังกล่าวนำมาสู่ข้อเสนอให้มนุษย์กลับมาทบทวนจุดยืนของตนเอง และตระหนักเสมอว่าสิ่งมีชีวิตที่มีสปีชีส์แตกต่างจากเราต่างก็มีความเป็นอยู่ผู้กระทำกร หรืออาจกล่าวได้ว่าพวกมันก็มีความเป็นมนุษย์ไม่ต่างจากเรา มุมมองเหล่านี้ช่วยให้เรามองเห็นชีวิตของต้นไม้ ตระหนักถึงความสำคัญของโลกทางธรรมชาติซึ่งเปิดเผยความเป็นไปได้ใหม่ ๆ ในการบำบัดและเยียวยาในชีวิตประจำวัน ตั้งแต่แง่มุมเล็ก ๆ เช่น การบำบัดและเยียวยาจากการปลูกต้นไม้ในพื้นที่เล็ก ๆ เพียง 1 ต้น ตลอดจนการมีพื้นที่สีเขียวขนาดใหญ่ของชุมชนเพื่อการบำบัดและเยียวยา

ผู้เขียน

ณัฐนรี ชลเสถียร

ผู้ช่วยวิจัย ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน)

บรรณานุกรม

- Abernethy, L. (2019, August 25). *Plants are now being prescribed to help people with anxiety and depression*. Metro. Retrieved March 20, 2023, from <https://metro.co.uk/2019/08/25/plants-now-prescribed-help-people-anxiety-depression-10629279/>
- Bratman, M.G, et al., 2012. The impacts of nature experience on human cognitive function and mental health. *Annals of the New York Academy of Sciences* (Issue: The Year in Ecology and Conservation Biology), 1249, 118-136.
- Descola, P. (2013). *Beyond Nature and Culture*. Translated by Janet Lloyd. Illinois: The University of Chicago Press, 1-251. Retrieved from <https://antropologia360.files.wordpress.com/2017/09/philippe-descola-beyond-nature-and-culture-2013.pdf>
- Gagliano, M. (2015). In a green frame of mind: Perspectives on the behavioural ecology and cognitive nature of plants. *AoB PLANTS*, 7 (January) Retrieved from https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4287690/#_ffn_sectitle
- Hartigan Jr., J. (2017). *Care of the species: Races of corn and the science of plant biodiversity*. Minneapolis: University of Minnesota Press
- Hartigan Jr., J. (2019). Plants as ethnographic subjects. *Anthropology Today*, 35(2), 1-2.
- Jiang, Shan. "Therapeutic Landscapes and Healing Gardens: A Review of Chinese Literature in Relation to the Studies in Western Countries." *Frontiers of Architectural Research*, no. 2, Elsevier BV, June 2014, pp. 141-53. Crossref, doi:10.1016/j.foar.2013.12.002.
- Kleinman, A. 2009. Caregiving: The Odyssey of Becoming More Human. *Lancet*, 373, 292-293.
- Office for Health Improvement and Disparities (2022). *Social prescribing: applying All Our Health*. Retrieved March 20, 2023, from <https://www.gov.uk/government/publications/social-prescribing-applying-all-our-health/social-prescribing-applying-all-our-health>
- Puig De La Bellacasa, M. 2017. *Matters of Care: Speculative Ethics in More Than Human Worlds*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Wells, N.M. & Evans, G.W., 2003. Nearby Nature: A Buffer of Life Stress among Rural Children. *Environment and Behavior*, 35, 311-330.
- บุรเชณณ์ สุขคุ้ม. (2563). รูปแบบการพัฒนาชีวิตโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของกลุ่มชาติพันธุ์อยู่ในเขตอีสานตอนล่าง. วารสารมหาลัทธิราชภัฏศรีสะเกษ, 7(6), 1571-1581.

ธารริน อุดุลยานนท์. (2561) The Healing Garden ล้มผัสพลังธรรมชาติจากพื้นที่สีเขียวขนาดไร่ครึ่งบนดาดฟ้า
โรงพยาบาลรามาฯ ที่ช่วยฟื้นฟูกายใจคนและเยียวยาเมือง. จาก
<https://readthecloud.co/publicspace-12/> เข้าถึงวันที่ 20 มีนาคม 2566